

E-Devlet ve Yönetim İlişkileri

Mehmet AKTEL*

Süleyman ÖĞREKÇİ **

Bedrettin ÖZMEN ***

Geliş Tarihi (Received): 06.05.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 12.09.2017

Öz

E-devlet, kamunun ve ekonominin etkili olduğu alanlarda temel teşkil eden bürokrasinin, esnekleşme eğilimlerine yönelik geliştirilmiştir. 1980’li yıllarda etkisi öne çıkan yeni yönetsel yaklaşımlar, piyasa ve devlet ilişkisinde etkileşimin artırılmasına yönelik politikaları savunmuştur. E-devlet, kamu ile piyasa etkileşiminde, bürokrasinin aşınmasına yönelik bir etkiye sahip olmuştur. Siyasal, sosyal ve ekonomik çerçevede düşünüldüğünde, toplumsal bir dönüşümün kurucu unsuru olabilecek olan e-devlet, çağdaş demokrasilerde katılımıcılığı da kolaylaştırmaktadır. Söz konusu katılımıcılık, devlet dizgesinin işlevsel ve yönetsel alanına karşılık gelmekte olup, ekonomik, toplumsal ve kurumsal bir bütünlüğe işaret etmektedir. Bu bağlamda e-devletin etkisiyle, özellikle bireyler ile kurumlar arası iletişim bağlarının çok yönlü gelişimine olanak sağlanmaktadır. İletişim temelli bu ilişkiler ağı, bireyi ve kurumları, tarafsız bir ortamda bir araya getirmesiyle katılımıcılığa imkân tanımıştır. E-devletin felsefesi, etkileşim temelinde ele alındığında, birey ile devlet arasında yakınlaşmaya imkân vermektedir. Bu makalenin amacı; geleneksel kurumların işleyiş ve tanımlama süreçlerinin geçirdiği değişimleri tespit ederken, e-devletin bu süreçte oynadığı rolü ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: E-Devlet, Bürokrasi, Teknoloji, Kamu Yönetimi, Ekonomi

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, mehmetaktel@sdu.edu.tr

** Bilim Uzmanı, suleymanogrekci@hotmail.com

*** Dr., İçişleri Bakanlığı, Mülkiye Müfettişliği, bedrettin.ozmen@icisleri.gov.tr

Relations Between E-Government And Administration

Abstract

E-government has been developed for the flexibility tendencies of the bureaucracy in the areas where the public and the economy are influential. The new administrative approaches, which have been influential in the 1980s, have advocated policies aimed at increasing the interaction between the market and the state. It has had an influence on reducing the bureaucracy in the interaction between the public and the market. It can also be a founding element of a social transformation when it is considered in the political, social and economic context. E-government facilitates participation in contemporary democracies. The participation corresponds to the functional and administrative domain of the state system. The term refers to economic, social and institutional integrity. Especially, it enables the multi-dimensional development of communication links between individuals and institutions. This network of contacts based on communication allows individuals and institutions to participate in an impartial environment. The philosophy of the e-government allows for the convergence between the individual and the state when it is addressed on the basis of interaction. The purpose of this article is to demonstrate the changes in the functioning and identification processes of traditional public institutions and to identify the role that e-government plays in these processes.

Keywords: E-Government, Bureaucracy, Technology, Public Administration, Economy

Giriş

Modern devletin ve ekonominin önemli aygıtlarından biri olan bürokrasi, kurumların işleyişinin temelini oluşturmaktadır. Bürokrasi, endüstri devrimi ile birlikte pekişmiş, bir sistem olarak toplumsal değişimlerin özünde yer edinmiş, yönetsel ve ekonomik işleyişleri temsil etmiştir. Modern anlamda ekonomi ve yönetim, endüstriyel devrimin etkisiyle şekillenmiştir. Endüstriyel gelişme, teknolojik değişimlere bağlı olarak, ekonomiden yönetime kadar toplumsal değişimlerin öncüsü olmuştur. Ulaşımın iletişime teknolojik faaliyetler, devlet ve ekonomi ilişkisinde ayrışmalara neden olurken, bürokrasi, bu her iki sistemin vazgeçilmez kurumsal temelini oluşturmuştur.

1970'li yıllardan itibaren meydana gelen mikro düzeydeki teknolojik değişimlerle birlikte, yeni bir yol ayrımına gelinmiş, iletişimde bu sayede hızlilik sağlanmıştır. Böylelikle ekonomik birimler uluslararası faaliyetlerini artırmıştır. Uluslararası düzeyde yeni gelişmelere bağlı olarak, yönetimden ekonomiye sistemsel bir dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle 1980'li yılların getirdiği neoliberal anlayış, tüm dünyada küresel bir etkileşim heyecanı yaratmıştır. Bu etkileşim, bir yandan yönetimi piyasa işlevselliğine açık hale getirirken, diğer yandan piyasayı katılımcı bir zemine sürüklemiştir. Bu değişimlerin etkisine giren bürokratik yapılanma, piyasa esnekliğine uyum sağlama yönünde zorlanmıştır. E-devlet, esnekliğe zorlanan kamu ile piyasa arasında etkileşimciliği sağlamakla, devletin kurumsal işleyişi ile birey arasında yeni bir dönemin gelişmesine aracı olmuştur.

E-devlet, birey ile kamu arasında neden olduğu katılımcılık sayesinde, yeni bir yönetim felsefesini yaratmaktadır. Yönetimi etkisi altına alan piyasa merkezli bürokratik dönüşüm, e-devlet felsefesinin uygulama alanını oluşturmaktadır. Bürokrasi, e-devlet sayesinde piyasa merkezli değişimleri görmezden gelememekte, özel şirketlerin işleyiş mantalitesinden etkilenmektedir. Kamu, e-devlet merkezli yeni bir yönetim felsefesine de sahip olurken, vatandaş, devletin kurumlarıyla yakın temasa girmekte, kendini özgür bir etkileşim ortamında hissedebilmektedir. Vatandaş devlet iletişimi sayesinde faydacı bir ortam yaratılırken, e-devlet, yönetim alanında kurucu bir unsur haline gelmektedir. Bu sayede, demokrasiden yerel katılımcılığa kadar (siyaset felsefesi bağlamında) e-devletin etkileşimci gücü ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın amacı; bürokratik işleyişin şekilciliğine karşın, iletişim temelinde bir müdahale aracı olan e-devletin, sadece siyasal alanda değil, aynı zamanda ekonomi ve toplumsal alanlarda da dönüştürücü etkisini ortaya koymaktır. E-devlet, iletişim teknolojilerinin hemen her alanda etkili olduğu küresel sistemde, yönetimden sosyal alana, ekonomiden

kurumsal yapılara kadar dönüştürücü bir etkiye sahip olmaktadır. Küresel siyasetin örneklerinden, yönetim, yerel katılımcılık ve bilgi edinmeye bağlı olarak gelişen etkileşimcilik gibi yönetim felsefe tipleri ile e-devlet arasında doğrudan bağlantılar ortaya çıkmaktadır.

1. E-Devlet'in Tanımı

On dokuzuncu yüzyıl ulaşım ile iletişimin ayrılmasına yönelik değişimleri içermiştir. Bu ayrımda mekâna yönelik yaklaşımlar ve enformasyon akışının aşılması öne çıkmıştır (Postman, 2012, s.77). Yirminci yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise teknolojiye yeni atılımların etkisiyle, mekâna ilişkin tartışmalar giderek ön planda yer almıştır. Teknolojik değişimle birlikte uzak mesafeler arası iletişim olanakları artış göstermiştir. 1970'li yıllarda meydana gelen *teknolojik doğum* iletişim olanaklarını daha aktif bir hale getirmiştir (Wood, 2003, s.39). İletişimsel dönüşüm, önce “anlam” üstünde gerçekleşmiştir. Örneğin televizyon bir araç olarak sadece iletişim sağlamaz aynı zamanda bir *eylem* alanıdır. Bu değişimler mekânsal alanın yeniden tanımlanmasına olanak verirken, mekânın yeniden anlamlandırıldığı post-modern dönemde, devletin de yeniden anlamlandırılmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Söz gelimi “*kamusal alan*” (Habermas, 2001) bir anlamlandırma biçimi olarak sosyal devlet ya da liberal devlet ayrımlarında farklı boyutlara sahip olmuştur. Dolayısıyla (20. Yüzyılın son çeyreğinde) teknolojiye bağlı olarak “*devlet etkisi*” mekânsal alanların giderek dışına taşmıştır.

Devlet bir kavram olarak işlevsel bir yapıya sahiptir ve kurumlar arası etkileşim söz konusu işlevselliği yerine getirmektedir. E-devlet, işlevselliğin doğrudan etkileşime geçirildiği, somutlaştırıldığı bir iletişim alanına karşılık gelmektedir. Burada yer alan işlevsellik “*tek yanlılıktan*” sıyrılarak, teknolojiye yaşanan gelişmelere bağlı olarak çift yönlü hizmet sunumudur (Yıldırım, 2011, s.5). İşlevselliğin, karşılıklılık temelinde “*ağ ortamında eş zamanlı ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi*” (Kırçova, 2003, s.12) yoluyla da yeni bir biçimine tanık olmaktadır. E-devlet elektronik yapılanmanın kurucu unsuru olduğu genel tanımlanmanın dışında, iletişim zemininde eylemsel bir yapıya da işaret etmektedir. Söz konusu iletişim bireyin dizgeye (sisteme) karşı bir eylemdir. Burada “*iletişimsel-eylem*” (Habermas, 2001) bireyin dizgeye karşı bir müdahalesidir. Bu anlamda “*e-devlet işlevselliği*”, katılımcılık, paydaşlık ve yatay koordinasyon temelinde (Uçkan, 2003, s.176) daha dolu bir içeriğe sahip olmaktadır.

E-devlet bir teknoloji üretimi olarak karşımızda durmaktadır. 1970'li yıllarla birlikte dönüşüm geçiren teknoloji, ekonomiden yönetime kadar derin etkiler yapmıştır. Bu değişimde internet teknolojisinin ileriki zamanlarda etkin bir şekilde öne çıkması, e-devlet uygulamasını ortaya çıkarmıştır. E-devlet bürokratik bir devlet yaklaşımına karşın, pratik bir uygulamayı

ifade etmektedir. E-devlet sayesinde zaman kullanımı esnekleşir, mekânın daraltıcı etkisi aşılır ve böylece e-devlet küresel bir yönetim anlayışıyla uyumlu hale gelir (Tomlinson, 2013, s.159).

E-devletin temelinde e-ticaretin yer aldığı görülmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren etkin olan e-ticaret, ekonomik ve finans alanlarında önemli değişimlere de öncü olmuştur (Yeşil, 2008, s.12; Aydemir, 2005, s.150). E-devletin yönetsel dönüşümlerdeki etkisini göz önünde bulundurduğumuzda, kamu yönetimlerini yeniden yapılandırmadaki etkisi de net bir şekilde görülebilir (Sobacı, 2012, s.4).

1980'li yıllardan sonra kamu yönetiminde meydana gelen dönüşümler, yönetsel anlamda yerel yönetimleri öne çıkarmıştır. Bu döneme damgasını vuran Yeni Sağ yaklaşım: Devletin ve faaliyet alanının özellikle ekonomik nitelikli olanlarından başlayarak, KİT'lerin küçültülüp daraltılması ve daraltılan bu alanda genelde kamu faaliyetlerinin özelde de kamu örgütlerinin, kamu işletmeciliği anlayışı etrafında yapılandırılması ve işletilmesi gibi anlamlara sahiptir (Aksoy, 2007, s.586).

Bu dönüşümlerin bir neticesi olarak yönetim kavramı, yurttaş anlayışı yerini, toplumda çok yönlü ilişkiler ve iletişim içinde olan *ağdaş (Network Member)* tanımına bırakmaktadır (Göymen, 2010, s.87). E-Devleti'n söz edilene dönüşüm bünyesinde dört ayrı vurgusundan söz edilebilir. Bilişim teknolojilerinin stratejik konumu, vatandaş ve kurumlarla elektronik ortamda iletişimde bulunmak, verimliliği, şeffaflığı ve kalkınmayı sağlamak ve yeniden yapılanmaktır (Kuran, 2005, ss.12-16).

“*Dijital bir sistem*” (Oğurlu, 2010) olarak düşünüldüğünde e-devlet, kurumsal erklerin bürokratik aracılığına paralel bir yapılanma olarak okunabilir. Bu yüzden e-devlet bir sistem olarak geleneksel devlet ile değil, bürokrasiyle güç kavgasına girmektedir. İlk defa bir kavram olarak 1993 yılında ABD'de kullanılan e-devlet (Sobacı, 2012, s.6), yapısal olarak üç katmandan ibarettir (Kuran, 2005, s.44). Söz konusu katmanlar: hizmet katmanı, erişim kanalları, PORTAL hizmetleri (ön ofis), e-kavşak noktası (yetkilendirme) ve uyum katmanı (birlikte çalışabilme-arka ofis) şeklindedir.

2. Devlet Ve E-Devlet Ayrımı

Modern devlet, yasal ve prosedürel bir temel üstünde inşa olunmuş, “*birlikçi*” olmaktan daha çok soyut ve evrenselci bir konuma yerleşmiştir. Modern devlet düşüncesinin temelinde bir çıkış noktası olarak imtiyazlı sınıflara karşı isyan vardır. Bu isyan, sınıfsal ayrımların ortadan kalkmasına dair istekle temellenmiştir (Stirner, 2013, ss.126-127). Ancak imtiyazlı kesimden kurtarılan devlet, bu defa yeni imtiyazlı sınıflar içermiş ve karşısında merkeziyetçi

yaklaşımın etkisiyle farklı sınıfların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni imtiyazlı devlet-toplum ilişkisini, endüstrinin ortaya çıkardığı topluluklar olarak anlamak da mümkündür (Dworkin, 2012, s.43). Sosyal devlet ya da refah devleti, bu yeni dönem politik süreçten doğmuş olup, modern devlet ile geleneksel bağlamda yer alan devlet arasında bir ayrıma işaret etmektedir (Thompson, 2013, ss. 53-58). Bu bağlamda devlet, yasakların ve cezaların yasallaşmış şeklidir (Warburton, 2008, ss.124-26). Refah devleti, 1970’li yılların getirdiği ekonomik kriz ile birlikte önemini kaybetmiştir (Bozkır, 2016, ss.22-23). Bir başka yaklaşım olarak geleneksel devlet ayrımı ile “devlet” kavramının farklılaşmasında Weber’in “bürokratik çözümlemesi” (Aron, 2007)¹ önemli bir çizgidir. Bu temellenmenin gerisinde yatan faktör, endüstriyel gelişimin getirdiği yenedünya imgelemidir.

Diğer bir yaklaşım ise devlet ya da bürokrasi, kapitalist bir sistemle sosyalist bir sistemin ayırım noktası da değildir. Aksine bürokratikleşme, bu iki sistemi, “ortak bir tipin iki çeşitlenmesi olarak görür” (Dura ve Atik, 2002, s.26). Bu bağlamda düşünüldüğünde e-devlet, devletin sistemliliğinde değil, bürokrasinin kolaylaştırılmasında etkilidir. Bu durumda, “bekçi devlet” yerini “uyumayan/dinamik” devlete bırakırken, “a-sosyal” devletten “sosyalleşebilen” devlet imgesine geçiş söz konusu olmaktadır. Başka bir deyişle, e-devlet, bireyin iletişim temelli bir eylem alanıdır. Bu yeni eylem alanı bize yeni bir kamusalılık sunmaktadır.

Bürokratik yapı 1970’li yıllardan itibaren piyasanın işlevsel mekanizmaları ile ikame edilmeye çalışılmıştır (Aktel, 2003, s.160). E-devlet, bu değişimin etkisiyle bürokratik bir zeminde yer edinmeye başlamıştır. Bürokrasinin yönetsel araçları, vatandaşların isteklerine karşı hizmet üretirken, yaşadığı engelleri minimum düzeye indirmekle birlikte, hizmet kalitesini de arttırmaya başlamıştır (Aktel, 2003, s.105). Bürokrasi, büro yönetimi olarak bilinse de aslında memurların toplum üzerindeki egemenliğine (Eryılmaz, 2013, s.262) işaret etmektedir. Bürokrasi Weber’e göre kapitalizmin yayılmasıyla ilerlemiştir (Giddens, 2012, s.80). Bürokrasinin amacı politika üretmektir. Ya da politika üretimlerine katkıda bulunmaktır. Bürokrasi “biçimci” bir oluşum olup, sistemin hiyerarşik yapılanmasına imkân sağlamaktadır. Bürokraside kişisel çıkarlar son derece sınırlandırılmış, disiplinli ve kademeli bir biçimde örgütlenme sağlanmış olduğu için, demokratiklik yönünden de söz edilebilir. Çünkü kararlar

¹ Weber, modern toplumla geleneksel toplum arasında ayırım yaparken, çeşitli kavramları öne sürerek, farklı disiplinler kullanmıştır. Tarihsel, ekonomik, politik ve sosyolojik alanda analizlerde bulunmuştur. Bürokrasi açılımında Weber, uzmanlığın merkezde yer aldığı bir sistemi öngörürken, kişilere rol bilinci yüklemektedir. Bunun yanında politik anlamda üç tip egemenlikten söz eder; akılcı, gelenekselci ve karizmatik. *Akılcı egemenlik*, çağın dizgeselliğine en yakın olanı tasvir eden tipolojidir. Endüstriyel topluma karşılık gelen modern birey tipi akılcı/rasyoneldir. Burada “geleneksel devlet” vurgusu, bürokratik merkezli olmakla birlikte, aynı durum e-devlet içinde geçerlidir. Dolayısıyla geleneksel devlet ile e-devlet ayrımlarının yapılması vasatı bir içerikten öteye geçmemektedir.

seçilmiş kurullarda alınabilir ya da denetlenebilir (Duverger, 2007, s.188). Sonuçta bürokrasi, idari mekanizmalara atanmış devlet görevlilerine (Heywood, 2011, s.271) işaret etmektedir. Görevlilerin atamalarının yapılış biçimine göre, demokratik olup olmadığı düşüncesine ulaşılmaktadır (Duverger, 2000, s.15).

E-devlet, bürokrasiye karşı bir oluşum şeklinde anlaşılmalıdır. Bürokrasiyi aşındıran ve onun paralelinde devam eden, bireylerin kendilerini daha yetkin ve özgür hissettikleri, yurttaşlık görevlerini icra ettiği faydacı bir yaklaşımdır. Bu anlamda e-devlet, tümüyle – e-idare, e-ticaret, e-imza v.s.- “... *Devlet ve yurttaş arasındaki ilişkilerin geleneksel durumunun*” (Yıldırım, 2011, s.1) dışına çıkmayı ifade etmektedir.

E-devletin, yeni dönem kamu yönetimi anlayışıyla birlikte, sistem içinde önemli bir işlevselliği ortaya çıkmaktadır. Bir anlamda sisteme karşı bir inisiyatif zemini sağlanmış olmaktadır. Burada bireyler e-devlet aracılığıyla güncel bilgilere ulaşabilmekte; bu durum bir yandan hızlı bir iletişim sağlamakta diğer yandan da işlemler konusunda etkileşimci bir zemin yaratmaktadır. İşlemlerin belge yönetimi olduğunu düşündüğümüzde e-devlet, bu süreçte olumlu yönde katkı sağlarken, hem daha hızlı hem de daha az maliyetli olmasına imkân vermektedir (Odabaş, 2011, s.91). Örneğin vize alma ve pasaport işlemleri bürokratik hantallığın yükünden de sıyrılmakta; bu türden bir işlerlik, bilgi temelli bir toplum sürecine de işaret etmektedir. Bilgide nesnellik, nötrlük, evrensel kabul etme gibi yaklaşımlar açısından hakikatin ve bilginin öne sürülmesi, Foucault’un yaklaşımıyla ele alındığında, bu yeni dönem, iktidarın ve tahakkümün bütünleyici işlevine de hizmet etmektedir (Best ve Kellner, 2011, s.57). Yeni dönem, post modern bir bakış açısıyla, teknolojinin temel alındığı bir düşünme yönüne indirgenmiştir. Farklı bir açıdan, post modern düşünce bir “*kültür*” konusu olacağından, tüketim kültürü ile teknoloji kültürü arasında koşut bir ilişkiden de söz edebiliriz. E-devlet bu yeni kültürel alana da hitap edip, kendi kültürünü (Oğurlu, 2010, ss.152-156) kurmakta ve özellikle yönetsel alanı derinden etkilemektedir.

E-devlet, siyasal, sosyal ve ekonomik çerçevede düşünüldüğünde, toplumsal bir dönüşümün kurucu unsuru olabilecektir. Bürokrasiyi aşındıran ve bürokratik dogmaya karşı iletişim temelli bir eylem olarak düşündüğümüzde, birey ile devlet arasında doğrudan bir aracı konumunda yer almaktadır. Geleneksel devletin aşındığı temel konulardan bir tanesi olan bürokrasi, bu yeni sistem içinde de konumunu korumaya devam edecektir. Buna bir açıklama olarak “uzman” ile “personel/görevli” arasında bir ayrım yaparsak, bürokrasinin salt uzmanlar sınıfı olmadığı ve ayrıca belli bir işlevsellik bağlamında personellerden oluşan bir yönetim-biçimi olduğu görülmektedir. Bu bir çatışmaya karşılık gelmektedir. Çünkü uzman (bürokrat),

bürokratik bir görevi yerine getirirken, söz konusu büronun yasallığına da uyum sağlamaya zorlanmaktadır. Bu çelişkili durum, e-devletin katkısıyla esnek bir yaklaşımla aşılmaya çalışılır (Wilson, 1996, ss.169-174).

3. Demokrasi Ve E-Devlet Bağlamı

Yerellik ilkesinin tarihsel gelişimine bakıldığında, Avrupa devlet geleneğinde farklı dönemlerde gelişme göstermiştir (Canatan, 2001, s.3). Örneğin, günümüz İngiltere’inde yerel yönetimlerin idaresi, yerel meclislerce yerine getirilmektedir. Burada dikkat çeken nokta halkın yönetime özgürce katılımıdır. Güç ve yetki verilen yerel yönetimlerde yurttaşlar, katılımcı olmaktadır (Tocqueville, 2016, s.52). Esasen, yerel yönetimler toplumların gereksinimlerine karşılık olarak ortaya çıkan, tarihsel birer oluşumdur (Keleş, 2000, s.21).

E-devlet, çağdaş demokrasilerde katılımcılığı kolaylaştırmaktadır. Söz konusu katılımcılık, devlet dizgesinin işlevsel ve yönetsel alanına karşılık gelmektedir. Başka bir anlamda katılımcılık, temelinde bilgi edinme içeriğini yansıtmaktadır. Bu durum, tek yanlı bir şekilde devam etmektedir. Tek yanlılığın giderilmesi için kamu kurumlarından hızlı bir biçimde yanıt alınması önemli olmaktadır (Durmuş ve Çağıltay, 2012, s.315). E-demokrasi, bireylerin iletişimsel bir eylem içinde sisteme müdahil olması şeklinde tanımlanabilir. Devlet bir sistemler birleşimi olarak müdahil olmaya karşı esnekliğe zorlanmakta ve demokrasi bu esnekliğin yaygınlaşmasını arzulamaktadır. Böylesi bir esneklik, bürokratik biçimciliğin (Tarhan, 2011, s.11) önüne geçilmesiyle, ortaya çıkma şansına da sahip olacaktır.

Bu yaklaşımlar göz önüne alındığında, demokrasi kavramını teorik ve pratik olarak ele almak mümkündür. Teorik olarak demokrasinin ana sorgusu “*kim yönetmelidir?*” olduğunda, söz konusu yönetimin “*nasıl olması*” gerektiğine eğilmiş oluruz (Popper, 2015, s.164).² Bu genellemeyi; sosyal demokrasi ve liberal demokrasi şeklinde düşünmek mümkündür. Sosyal demokrasi, kolektif bir düşünme biçiminden hareketle tarihsel bir gelişime sahiptir. Burada temel konu eşitlikçiliktir. Hayek ve öğrencileri, eşitliği desteklemenin özgürlüğü reddetmek olduğunu ileri sürmektedirler (Vincent, 2006, s.158). Liberal demokrasi de fırsat eşitliği, en başından basit anlamda bir eşitliği içermektedir. Burada geçen “*basit eşitlik*”, kaynakların ve fırsatların mümkün olduğunca eşit bir biçimde dağıtılmasını karşılamaktadır (Dworkin, 2006, s.62).

² Popper, demokrasi üstüne düşüncelerini, temel bir sorgulamanın yanlılığı üzerinden kurgulamıştır. Bu sorgulama; “kim yönetmeli?” sorusu biçiminde, Platon’dan Marks’a devam eden, arka planında yönetimi belli bir merkeziyetçilik içine hapseden bir tarihselliğe sahiptir. Popper, asıl önemli olanın kimin yönettiği değil, yönetimin en sorunsuz biçimde nasıl değiştirildiği üzerine vurgu yapmaktadır (2015, s.164).

Liberal düşünce, bir yandan Kantçı bir bireycilikle evrensel bir iyi üstüne eğilmektedir. Diğer yandan ise tarafsızlığın stratejik fikirler üzerine kurulmasından oluşmuş asgari bir etik kavramı rolüne bürünebilmektedir (Larmore, 2006, ss.130-131). Bireycilik burada “özgürlük” kavramına da destek vermektedir. Bireycilik, liberal düşüncenin metafizik ve ontolojik çekirdeği, politik ve ekonomik, kültürel varoluşunun temelini oluşturmaktadır (Vincent, 2006, s.48). Çağdaş demokrasi tartışmaları, modern demokrasinin temeli olan temsili biçimine karşı eleştirel yaklaşımlara sahiptir. Bu tartışmalarda görüleceği üzere katılımcılık ve kapsayıcılık vurguları mevcuttur. Bu ise yönetimde meydana gelen esneklikle (e-devlet) yakından ilgilidir. Yerel yönetimlerin esnekliği dolayısıyla e-devleti güçlendirdiği görülmektedir. Burada yönetim, yerel aktörlere yerine getirilirken, katılımcılığı doğrudan tetiklemektedir.

Yerel katılımı öne çıkararak yönetişim kavramının özgün yanı, karşılıklı etkileşim içinde projeler üretmekte yatmaktadır. Kalkınma politikalarında yönetişim bir etkileşim getirmeyi amaçlarken, e-devlet, “*kalkınma politikaları açısından*” (Kuran, 2005, s.33)³ önemli bir etki gücüne de sahip olmaktadır. Bireylerin bilgi edinme süreçlerinde doğrudan etkisi olan e-devlet, yerel politikaların yakından takip edilmesi için önem taşımaktadır. Bu bağlamda e-yönetişim, teknoloji temelli bir değişime işaret etmektedir.

Yönetişimin tipik bir örneği olan E-Avrupa Girişimi, konuya ilişkin olarak etkin bir projedir. Bu projenin temel tezi yönetişim düşüncesini içermektedir. Bürokrasinin azaltılıp yönetsel özerkliğin artması amaç edinilmektedir (Yıldırım, 2011, s.36). Burada *e-sağlık, e-ticaret, e-öğrenim* gibi başlıklar öne çıkmış ve 2005 yılı içerisinde dijital kamu hizmetlerine geçiş amaçlanmıştır (Oğurlu, 2010, s.62). E-Avrupa, bir “*ağ yönetişimi olarak kendi yönetsel mekanizmalarına uygun bir niteliğe sahiptir*” (Uçkan, 2003, s.117). Sözü edilen uygunluk, yerellik ilkesinin önemine dair bir vurgu olup, merkezîyetçi ülkelerde bu değişim kolay gerçekleşmemektedir (Bilgiç, 2009, s.127). Bu değişimlerin artması için merkezi hükümetlerin bölgesel politika ve yatırım planlamasından kaçınması, ayrıca KOBİ’lere verilen önemin artması ve 1980’li yıllardan sonra öne çıkan yönetim politikaları olmuştur (Can, 2013, s.24). Bu dönemde ekonomik ya da sosyal bağlamda kalkınmaya dair planlamalar merkezi bir düzeyde değil, bölgesel düzeyde ve öncelikli olarak yerel aktivistlerin öne çıkması biçiminde olmuştur (Övgün, 2013, s.51). Örneğin Avrupa, Maastricht Antlaşması ile (1993), yerel

³ Bölgesel kalkınma ajansları konuya ilişkin örneklerdir. Kalkınma ajansları ve yerellik ilişkisinin temelinde sosyal, ekonomik ve siyasal birliktelikten söz edebiliriz. Burada temel konulardan bir tanesi katılımcılıktır. Bu bağlamda, yerinden yönetim hizmetlerde hızlilik sağladığı gibi katılımcılığı da artırır (Keleş, 2000, s. 24).

yönetim ve kentlerin temsilcilerine Birlik yönetiminde söz hakkı vermiştir (Keleş ve Mengi, 2013, s.130).

E-devlet, e-yönetişim bağlamında düşünüldüğünde de, hızlı, etkin ve verimli bir birliktelik olarak görülmektedir (Uçkan, 2003, ss.57-58). Bu birliktelik internetin ekonomi üstündeki etkileşimci ve birleştirici konumuyla da yakından ilgilidir. Teknolojik yenilik her zaman ekonomik işleyiş üstünde de etkin olmuştur. 1980’li yıllarda gelişen Yeni Kamu İşletmeciliği (YKİ) buna örnek olarak gösterilebilir (Güran, 2011, ss.130-131).

4. Yeni Kamu İşletmeciliği Ve E-Devlet

1980’li yıllardan sonra geliştirilen Yeni Kamu İşletmeciliği kuramında, önceki dönemde egemen olan işlevselci bürokratik yaklaşım eleştirilmiştir. Bu süreçte özel sektörle karşılıklı çalışma düşüncesi yoğunluk kazanmıştır. Kamu ve özel sektör arasındaki birlikte çalışmaya dayalı etkileşimin en önemli başlığı, teknolojiye ilişkin değişimler ve bununla birlikte şirketlerin 80’li yıllardan itibaren artan rekabet nedeniyle teknolojiye olan ilgilerinin artması olmuştur (Erdal, 2008, s.102). Bu dönemin ekonomik ve politik ilişkisini içeren önemli bir kavram olarak “esneklik” (Harvey, 2012, ss.170-171a), işletme modellerinden politik ve bürokratik alanlara kadar dönüşen sistemsal yapıyı özetlemektedir. Burada, neoliberalizmin politik anlamda devlete karşı demokrasiyi yeniden düzenlediği görülmektedir. Sivil toplum yapılanması piyasanın her alanına müdahale eder hale gelmiştir. Neoliberal değişim, ister teknolojik isterse dil açısından olsun, 1980’li yıllarda geniş bir etkileme alanı oluşturmuştur. Bu değişim, her alanda farklılaşmalar doğursa da yönetim felsefesi açısından bizi asıl ilgilendiren, bürokratik geleneği nasıl yönlendirdiğidir. Bürokrasi üstüne yapılan değerlendirmeler açısından, 1980 sonrası *yeni-sağ* (Bozkır, 2016, ss.22-23)⁴ yaklaşımı özellikle, piyasa ile devlet arasında karşılaştırmalı bir eleştiriye dayanmaktadır. Bu döneme ait bürokrasi, “*rasyonel çıkarıcılık*” (Heywood, 2015, s.456) üstünden ele alınıp irdelenmiştir. Girişimcilik, bir sektör olarak bu temel eylemsellikten (rasyonel çıkarıcılık) ortaya çıkmıştır. 1980 sonrası siyasal kurumsallık ile iktisadi kurumsallık birbirlerinden daha net bir biçimde ayrılmış ve bu durum ticari şirketlerin özgün hareket etmesini sağlamıştır (Giddens, 2012). Sermayenin tarihsel süreci de bunu doğrulamaktadır. Bu anlamda 1980 sonrası yeni yönetimden anlaşılan “*iyi yönetim*”dir (Laitman, 2013, ss.207-212). Bunun anlamı sermayenin küresel bir aktivist haline gelmesidir (Pijl, 2014, s.56). Böyle bir gelişme nihayetinde “*yönetişen*” (Çevik, 2012, s.37) olarak kamu ve sivil toplum birlikteliğini getirmektedir. Gelişmelerin başında kamunun girişimlerinin

⁴ Farklı bir yaklaşım için Bkz: L. Cordonneir, Garibanlara Merhamet Yok, 2014: 86-90.

özelleşmesi ya da benzer biçimde kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesi gibi müşteri-yurttaş ilişkisine dayanan dönüşümler örnek gösterilebilir (Şenatalar, 2013, s.61).

E-Devlet bu değişim sürecinde, kamusal çerçevesinde iki genel başlık altında ele alınabilir. İlkinde, birey ya da yurttaş açısından kurumsal ilişkiler; diğeri ise sistemler ile piyasa olgusu arasında yer alan ekonomik değişimler temelindedir (Bauman, 2013, ss.276-283).

Meydana gelen yönetsel değişim, liberal devlet teorisine göre devletin belli ölçütler içinde işlevselliğe sahip olması yönündedir. Bu düşüncenin “*sınırlı devlet*” (Erdoğan, 2006, ss.154-155) yaklaşımı; çift kutuplu bir dünyanın diğeri ucunda yer alan başarısız bir ekonomik yönetime sahip (Brzezinski, 2012, ss.20-21) çökmekte olan Sovyet’lerin karşısında bir anlatımı içermektedir. Söz konusu dönüşüm, kamu yararı (Barry, 2012, s.460) ile birey arasında bir ilişkiye karşılık gelmektedir. 1980 sonrası dönemde Yeni Kamu İşletmeciliği, ağırlığın bireye verildiği, ekonomik yararın siyasal yarara tercih edildiği bir döneme karşılık gelmektedir. Ekonomik yarar, Yeni Kamu İşletmeciliği (YKİ) çalışmalarında rekabet temelinde bir çabayı içermiştir.

E-devlet, Yeni Kamu İşletmeciliği anlayışı bağlamında iki noktada odaklanmaktadır. İlki, kurumsal işleyişe katılımcı bir yurttaş odaklılığına imkân sunacak olan “innovasyon sürecinin” (Turanlı ve Sarıdoğan, 2010, s.13) sağlanması, ikincisi ise yönetimsel zeminde bürokratik işlerliğin çabuklaştırılmasıdır. Ekonomi ile yurttaşın piyasa sistemi bağlamında işlerinin kolaylaştırılması, e-devlet için temel bir işlerlik alanıdır. Bu temelde yönetim süreci için, piyasanın işlerliği bünyesinde birey ile kurumlar arası bir birliktelikten söz edilebilir. Konuya ilişkin bir örnek olarak kalkınma ajansları gösterilebilir.

Yeni bir dönem olarak 80’li yıllar neo-liberal karşı devrimle küresel yönetim dönemini başlatmıştır (Rijl, 2014, s.56; Laitman, 2013, ss.22-28). Bu süreçte Yeni Kamu İşletmeciliği yaklaşımı, refah devletine göre daha avantajlı bir görünüm sunmaktadır. Bunun kökeninde ekonomik verimlilik, rekabetin artması ve üretimde kalitenin yükselmesi gibi saikler yatmaktadır (Castells, 2006, s.400). Bu saiklerden yerellik bilincinin önemi doğmakta, küreselleşmenin etkisi belirleyici olmaktadır. Bu etki ulus-devlet imgelemine eleştirel bir bakışı da beraberinde getirmiştir (Keleş ve Mengi, 2013, ss.27-28; Eğilmez ve Kumcu, 2016, ss.94-97). Küreselleşme sürecinin hızlandığı 1980 sonrası, yerel hareketlenmelerin ve özellikle etnik ve dinsel toplulukların etkinleştiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan gelişmeler ulus-devletlerin meşruiyet krizine de zemin oluşturmuştur (Kaya, 2013, ss.75-76). Küreselleşme ile yerelleşme koşut bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Küreselleşme sürecinde tek başına bir homojenleşmenin gerçekleşmeyeceği de görülmektedir (Topçuoğlu ve

Aktay, 1999; Robertson, 2011, ss.119-125).⁵ Gerçekten de, 20. yüzyılın ikinci döneminden sonra insan, iletişimsel bir olgu olarak dönüşüm yaşamaya başlamıştır (Russ, 2011, ss.374-377).⁶ D. Bell'in tezlerinde⁷ (Poloma, 2011, s.332) olduğu gibi sanayi sonrası dönem olarak bilgi toplumu, modern-ulus devletlerin projeksiyonuna kapsamlı bir eleştiri olarak görülebilir. Bu eleştirel sürece karşın, ulus devletler küreselleşme karşısında yeniden güçlü aktörler olarak kabul edilme eğilimi görülmektedir.

Bilgi toplumunda, Yeni Kamu İşletmeciliği, sosyal devletin ortak-yararcı yaklaşımından, liberal devletin bireysel yararcılığa kaydığı bir dönemi temsil etmektedir (Okutan, 2007, s.115). Yeni Kamu İşletmeciliği küresel dönemde e-devlet ile etkileşim halindedir. Küresel şirketler için⁸ e-devlet önemli bir teknoloji örneğidir. Bürokrasi bu dönemde e-devlet ile aşılmaya çalışılmaktadır. Birleşmiş Milletler, 2004 tarihli raporunda e-devletin küresel dünyada önemli bir değişim modeli olduğunu öne sürmektedir (Metin, 2012, s.102). Değişimin temelinde devlet aygıtı ile vatandaş arasında ki yakın ilişki öne çıkmaktadır. E-devlet buradan hareketle politik ve ekonomik bir değişim örneği olarak ortaya çıkmıştır.

5. E-Devletlerarası⁹ İlişkiler

1980 sonrası dönemde meydana gelen politik, ekonomik, ticari ve teknik değişimler, yeni bir döneme girdiğimiz açık göstergeleridir. Bu durum kapitalist sistemin yeni bir dönüşümüdür. 16. yüzyılda oluşan kapitalist sistem, bir dizi dönüşümler geçirmiş ve zamanla batıdan tüm dünyaya yayılmıştır (Wallerstein, 2012, s.99). Kapitalizm belli aralıklarla krizleri olan ve devlet eliyle, başarıyı yakalayan ekonomik bir sistemdir (Braudel, 2014, s.62). 1960'lı yıllara gelindiğinde, yeni dönüşümler ortaya çıkmaya başlamıştır. 1960'lı yıllar özel sektörün önem kazandığı yıllardır. Özel sektör 1970'li yıllarda öncü bir rol oynamakta ve kamu kesimi ile etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Bu dönemin merkeziyetçi yapısı, pazar ekonomisiyle etkisini yitirmeye başlamıştır (Touraine, 2016, ss.254-255).¹⁰ 1970'li yıllar internet teknolojisinin gelişmesiyle birlikte, şirketler ağ teknolojilerinin etkisiyle değişimler geçirmiş

⁵ Robertson'un küreselleşme üzerine özgün bir yaklaşımı bulunmaktadır. Glokalleşme kavramından yola çıkarak küreselleşmeye farklı bir bakış açısı sunmakta ve yerel üretim ile küresel algılama ilişkisini tartışmaktadır.

⁶ Tartışmaya ilişkin ana tema; iletişim araçlarının geliştiği yönünde olup, geniş bir alana yayılan bir süreç içinde, yerel kalmanın mantıklı olamayacağı yönündedir.

⁷ Bell, üç genel yaklaşım öne sürmektedir. İlki mal üretiminden hizmet üretimine geçiş olarak yeni dönem, ikincisi teknik sınıfın öne çıkması ve üçüncüsü, kuramsal bilginin önemsendiği bilgi toplumu yaklaşımıdır.

⁸ Küresel şirketler için Bkz: Faulkner, 2014, s.365.

⁹ Kırçova'ya göre "e-devletlerarası" ilişki, G2G uygulaması biçiminde devletten devlete geçiş olarak tanımlanabilir (2007, s.50-51).

¹⁰ 1970'li yılların sonunda ortaya çıkan ekonomi politikaları neo-liberal yaklaşımlar yönündedir. Ülkemiz bu sürece, 24 Ocak kararlarıyla dâhil olmuştur. Bu dönem "sermayenin" uluslararası hareketlenmesiyle ilgili olup, paranın ekonomik bir zeminde merkezileşmesidir. Ülkemiz bağlamında konuya ilişkin Bkz: Boratav, 2012, ss.147-171.

(Kırçova, 2007, ss.38-25) ve ortaya yeni bir ekonomik yapı çıkmıştır. Bu yeni ekonomik yapı içinde çokuluslu şirketler¹¹ aktör konumuna gelmiştir. Bu şirketler, belli bir ülkede konumlanmış ancak faaliyetlerini birçok ülkede şubeler vasıtasıyla sürdürmüşlerdir (Aktan ve Vural, 2006:6; Aslan, 2012, ss.164-167). Bu ekonomik değişimlerin altında yatan asıl etken üretimle ilgili değişimlerdir. Bu değişimin “entelektüel sermaye çağı”¹² (Türker ve Örerler, 2004, s.60) olarak adlandırılması, yeni bir tüketim sürecinin de anlatımıdır. Yeni kamu yönetimi ise muhtemelen bu yeni ekonomik biçimin etkisiyle dönüşmeye zorlanmaktadır. Yurttaşın yerine müşteri-yurttaş algısının gelişmesinde yukarıda yer alan değişimlerin etkili olması kaçınılmazdır.

Kapitalist devlet biçiminin en önemli özelliği tikelleştirilmesidir (Jessop, 2008, s.277). Yani sermaye dolaşımı ile devletin kurumsal olarak ayrılaşması durumudur. Böylece piyasa ile kamu karşılıklı etkileşim içine girmektedir. Kamu geleneksel anlamından sıyrılmakta, yurttaş yerine müşteri merkezli yönetim ilişkisinden söz edilmektedir. Etkileşimle birlikte dönüşen kamusal erk, piyasa tarafına ağırlık vermektedir. Kamunun küçülmesi demek, bürokratik etkinliğin sınırlı kalması, piyasa da etkinliğinin daralması demektir. E-devlet bir proje olarak bu dönüşümün aracı olmaya adaydır. Bu aracılık sanal bir süreçten ibaret değildir. Var olan bir sistemin –devletin -akışkanlığının sağlanmasıdır (Erdal, 2008, s.257). İş dünyası ile kamunun bilgi akışı çerçevesinde karşılaşması e-devlet zemininde olmaktadır.

Değişimlere koşut olarak devletin planlama sürecinde, piyasanın etkileşimciliği göz önünde bulundurulmalıdır (Öztekin, 2006, ss.52-53). Özel şirketlerle kamu, piyasa üstünde esneklik çerçevesinde anlaşmaktadır. Şirketlerin ise kamu gücü karşısında hukuksal güvencelere sahip olması gerekmektedir. Şirket yönetiminde kullanılan teknolojik sistemlerin verimli olabilmesi için, rekabetin yanı sıra piyasa sisteminin engelsiz bir biçimde işleyebilmesi gerekmektedir. Kamu, söz konusu işlevselliği hukuksal alt yapıların yanı sıra güvenlik temelinde de gözetebilmelidir.

1980 sonrası dönemde piyasa görevler bütünü haline gelmiştir. Eski yönetime ait ilişkiler, yerini akışkan ilişkilere terk etmiş, hızlı olmak ve stratejik planlama yapmak gerekli hale gelmiştir. Sözelimi AR-GE çalışmaları, çokuluslu şirketlerin aracılığında teknolojinin her konumda önemini arttırmaktadır (Adıgüzel, 2011, s.81). İnternetin, mekân ötesi aracılık sağlayan etkisiyle, ekonomiye işlevsellik kazandırması ayrıca bu sürecin pazara taşınması,

¹¹ Phatak, uluslararası yönetimi “bir ya da birden çok yabancı bağlı veya yan kuruluşu olan bir firma uluslararası yönetim faaliyetiyle ilgili demek” (Phatak, 1996, s.4), şeklinde açıklamıştır.

¹² Küresel çarşı ve küresel müşteri (Barnet ve Cavanagh, 1995, s.125), entelektüel sermaye çağının örnekleri olarak görülebilir.

teknolojinin karşılıklılığını ön plana taşımaktadır (Betz, 2010, s.339). Sözü edilen karşılıklılık “*e-devletlerarası*” bir innovasyon sürecine de temel sağlamaktadır. İnnovasyon süreci, teknoloji içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Teknoloji, bizatihi e-devlet yapılanmasının ayrılmaz bir parçasını oluştururken, aynı zamanda toplumsal dönüşümlere olan etkisi de açıkça ortadadır.

Ekonominin, kamunun ve toplumsal değişimlerin merkezine yerleşen teknoloji, 1980 sonrası dönemde, kurumlar arası etkileşimin yoğunlaşmasını sağlamıştır. Teknolojiye bağlı olarak hız kazanan ilişkiler, bir yandan kamu ile piyasa ilişkisine yön verirken, diğer yandan bireylerin etkinliğini öne çıkarmıştır. Buradan hareketle, e-devlet; teknolojinin temel olduğu değişimlerin en önemli argümanı haline gelerek, sosyal ve politik alanda değişimlerin zeminini oluşturmuştur.

6. Teknoloji Ve Teknolojinin Toplumsal Dönüşümlere Etkileri

Sosyal ve politik değişimlerin itici güçlerinden birisi olan teknoloji, belirli bir amaçsallık taşımakla birlikte, hedef yönelimli geliştirilmektedir (Adıgüzel, 2011, s.18). İşlemler için tasarım aracı olarak da mühendisliğin temel konusu olmuştur. Teknoloji, bilgi demeti şeklinde sistemsal olarak gelişir ve bir kombinasyonlar bütünüdür (Türkcan, 2013, ss.21-22). Bu gelişim aşaması, zihinsel bir inşa sürecinden geçmektedir (Arthur, 2011, s.30). İnsanoğlu çömlekten yazıya, kâğıttan dijital sayfalara kadar bir sürü icadı, zihinsel bir temelde inşa etmektedir. Basalla, zihinsel inşayı yaratan dört unsuru öne çıkarmaktadır. Bunlar; çeşitlilik, süreklilik, yenilik ve ayıklanma şeklindedir (2013, s.47).

Teknoloji hemen her zaman gücün timsali olmuştur. Örneğin yazının icadı günümüzde yaygın olmasından ötürü üstünde pek durulmayan uygarlığın bir üretimidir. Oysa yazı, gücü elde tutmanın bir icadı şeklinde ortaya çıkmıştır. Yazı, elit tabakanın ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirilmiştir (Ponting, 2011, s.88). Teknolojinin ilerlemesi modern insanın yaşamında bir dönüşüm çabası olmuş ve ilkel topluluklardan farklı olarak, modern insanın yaşam alanlarını kapsamıştır (Ellul, 2003, s.89). Bilimin farklı evrelerden geçmesinde de teknolojinin önemli olduğu gerçeği deneycilikte ortaya çıkmaktadır. Galileo'nun eline geçirdiği mercek bir inceleme aracı niteliği kazanmış, teorik bilimi deneyciliğe aktarmış, deneyi bilimin ve bilginin temeline yerleştirmiştir (Reichenbach, 1993, s.73). Teknoloji, yaşamı sosyal ve ekonomik anlamda da derinden etkilerken, kalkınma ile teknik ilerlemenin içselleşmesi doğrudan ilişkili hale gelmiştir (Türkcan, 2013, s.215).

Teknolojinin yaşama olan etkisi ve yaşamı dönüştürmesi, *teknopoliyi* yaratmıştır. Teknopoli, teknolojinin tanrılaştırılmasıdır (Postman, 2012, s.87). Teknolojinin içselleşmesinin nedeni, onun bir insan üretimi olmasındandır. Örneğin bilgisayar sistemleri, zihin felsefesinin bir üretimi olarak, insanın kendisine yakınlaşmasını sağlamaktadır (Searle, 2004, ss.246-255). Bilgisayarla oyun oynamak, onun aracılığıyla sevdiğimizle buluşmak, sistem olarak yaşantımıza hızla yerleşmesine neden olmaktadır. İnternet aracılığıyla yapılan bu işlemler, bireyin toplumla bağ kurmasına neden olmaktadır. İnternet ile telefonun işlevselliği, enformasyon zemininde, öznellik farkı yaratmaktadır. İnternet görseleğe zemin hazırlar ve eğitimde öğrenmeyi görsel alanlara taşır. Bunun en belirgin örneklerinden birisi konferans (Tarcan, 2005, s.91) ortamlarıdır.

Sanayi toplumu yeni mekânlar oluşturmuştur. Geleneksel toplumun mekân anlayışı aşılmıştır. İnternet, evden çalışmaya imkân sağlamış (McChesney vd. 2003, s.177), elektronik araçlarla mekânın ötesinde alış verişlere imkân vermiştir (Yeşil, 2008, ss.47-50). Örneğin sosyal ağ bağları yeni bir iletişim sunmaktadır. Bu yeni iletişim toplumuna “*ağ toplumu*” (Kara, 2013) denilmektedir. E-devlet böylesi bir yeniden yapılanmanın teknik alanına karşılık gelmektedir.

İnternet zaman ve mekân ilişkisini derinden etkilemiş, yüz yüze olan iletişimin yerini fiziksel olarak orada olmayanlarla ilişkiye (Ritzer, 2011, s.183) devretmiştir. Teknolojinin bu yeni versiyonu, bireyin dış dünya ile olan ilişkilerinde öznel ve soyut bir sürecin içine girmesine neden olmuştur. Birey, sadece belli bir yurt ilişkisi¹³ içinden çıkarak, küresel bir aktör konumuna geçmiştir. Sözelimi e-ticaretle birey, küresel müşteri haline gelmiş, hem çeşitlilik hem de hızlilik bağlamında daha aktif olmuştur (Yeşil, 2008, ss.100-101). İnternette birlikte eğitimin sanal ortamda sağlanması, mekân engelini ortadan kaldırırken, kaynak sağlama açısından da çok etkili olmuştur (Tarcan, 2005, s.93). İnternetin özü, bilginin paylaşımı ve organizasyonun daha kolay ve faal olmasını sağlamış olmasıdır (Barutçugil, 2002, ss.20-22). İnternetin sağladığı aktif yaşam ve sınır-ötesi etkileşimler, sosyal yapıları biçimlendirdiği gibi devletin birey ve toplumla etkileşimlerini yeni bir formata dönüştürecektir. E-devlet bu yeni-dönem etkileşim çağının bir aracıdır.

7. İnternet Ve E-Devlet İlişkisinde Birey

¹³ Burada vurgulanan “yurtsuzlaştırmanın” belli bir bilinç yoksunluğu üzerinedir. Küresel birey, yurtsuzlaşır yani belli bir yurt-üstünde oluşan kültür ve değerden kopartılır. Bu kopukluk emperyal bir bilinç yüklemeye sağlar. Buradan bireyin algı ve imgelem yaratımı “evrenselleşir”; o artık belli bir yurt bilincinden belirsiz bir bilinç sürüklenmesi içinde yaşamına devam eder. Bu, reel olandan idesel olana doğru bir dönüşümdür. İnternet ortamı –sanal dünya –yurtsuzlaşma açısından televizyon kültüründen çok daha etkindir (Deleuze ve Guattari, 2013, s.87).

Etkileşim, insanların toplum içindeki davranış ve eylemlerini etkilerken, birey daha rasyonelize olmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2013, s.26). Rasyonelize olmayı uyum sağlama olarak değerlendirirsek, bu davranışın toplumsal yaşam açısından zorunlu olduğu görülür (Kağıtçıbaşı, 2016, s.53). Birey, etkileşim içinde kaldığı müddetçe toplumsal yapıyla uyum sağlamaya da zorunludur. Bu zorunluluk, kitle iletişim araçları ile bireyin kamu karşısında uyumlulaştırılması demektir. Kitle iletişim araçlarının etkileşimciliği, bireysel iletişim ile kamu arasındaki mesafenin azalmasını sağlamıştır.

E-devlet, etkileşim temelinde ele alındığında, birey ile devlet arasında yakınlaşmaya imkân vermektedir. Birey ile kurumlar arasında ki etkileşim, e-devlet aracılığıyla gerçekleşmektedir. Etkileşim sayesinde birey, devletin erkleri karşısında daha öznelleşmiş bir pozisyonda yer alır (Touraine, 2016, ss.297-305). İnsanlar, görüşlerini ve isteklerini daha açık bir dille ortaya koyarlar. Bu durum, bir yandan bilginin paylaşılmasını diğer yandan ise bireylerin enforme bir biçimde etkileşim içinde kalmasını sağlar. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte bilişsel teknoloji, enformasyon toplumunu yaratmıştır (Mcquail ve Windahl, 1997, s.249). E-devlet enformasyon toplumunun bir gereksinimi olarak da anlaşılmalıdır. Enformasyon toplumu, bireylerin katılımcılığının küresel bir boyuta erişmiş olması ve bu süreçte, bir yandan demokrasiyi diğer yandan yönetimi güçlendirmektedir (Uçkan, 2003, s.24).

8. Teknoloji Ve Ekonomi İlişkisinde E-Devlet

Kapitalizm kavramı, farklılıklar içermekle birlikte, teknolojik bir ekonomik sistem olarak görülmektedir (Freeman ve Soete, 2004, s.45; Wallerstein, 2012, s.15; Sombart, 2016, s.195; Mcneill, 2008, ss.91-92). Endüstriyel bir sistem olarak kapitalizmin tarihsel kökenlerini 14. yüzyıla kadar geri götürmek mümkündür (Braudel, 2014, s.27; Pagden, 2010, ss.153-159). Sanayi devrimiyle birlikte geleneksel tarım ekonomisi saf dışı kalırken, bu durum sonraki dönemlere de etki etmiştir (Hobsbawm, 2012, s.37; Faulkner, 2014, ss.184-85). Tarihsel olarak kapitalizm yeni bir dünya tasavvuru olarak da görülebilir (Schumpeter, 2010, s.147).

18. yüzyıla gelindiğinde sermayeye hâkim olan argümanlar, teknoloji ve organizasyon biçimleridir (Harvey, 2012, s.50b). Bu yeni dönem, ekonomi ile teknolojinin kaçınılmaz birlikteliği olarak görülebilir. Ortaya çıkan dönemde “teknik” (Ellul, 2004, ss.177-178) kavramının toplumsal olan her şeyde rol aldığı ifade edilebilir (Touraine, 2016, s.191). Öte yandan söz konusu değişim, toplumsal yaşamı da derinden etkilemiş ve teknik devrim, bu değişimde de etkin bir rol oynamıştır. Mühendisler, mucitler, bilim dünyası bu yeni toplumsal

değişimde yerlerini almaya başlamış, böylece ulaşım sektöründen kentsel yaşama kadar çok büyük dönüşümler ortaya çıkmıştır (Beer, 2012, s.374).

Belirgin bir anlamda bu süreci, “*teknokapitalist-mantık*” (Gessmann, 2011, s.130) biçiminde tanımlamak mümkündür. Yani yüksek teknolojiyle pazar ve strateji oluşturulması tarzında anlamak da mümkündür. Kapitalist toplum, ister teknik isterse toplumsal bağlamda olsun, ekonomik ve siyasal olguların ayrıştığı (Giddens, 2000, s.180) ve devletin güçlü bir denetleyici konumda yer aldığı kurumsal işleyişe işaret etmektedir. Bu durum aynı biçimde araçsal olan ile öznel olanın da ayrımıdır (Touraine,2016, s.239). Diğer anlamda teknolojinin etkisiyle değişen işletmeler ya da ekonomik kurumlar, bireylerin dışında, yeni pazarlar oluşturmakla, birey ile piyasa arasında bir ayrıma neden olmaktadır. Weber’in rasyonelleştirme temelinde de bu etki gözlemlenebilir.

E-devlet, ekonomik, toplumsal ve kurumsal bir bütünlüğe işaret etmektedir. Özellikle bireyler ile kurumlar arası iletişim bağlarının çok yönlü gelişimine olanak sağlamaktadır. İletişim temelli bu ilişkiler ağı, bireyi ve kurumları, tarafsız bir ortamda bir araya getirmesiyle katılımcılığa imkân tanımıştır. Aynı süreç içinde zaman faktörü temelinde düşünüldüğünde de bürokratik hantallığın önüne geçilmiştir. Ancak bu iletişim süreçlerinin, vatandaşlar ile kurumlar arası rol biçimlerinde dönüştürücü bir etkiye neden olduğu söylenemez. E-devlet, iletişim teknolojisinin sadece bir sektörüdür. Vatandaş ile devletin katılımcılığı tek yanlıdır. Vatandaş, bilgisayar ağ sistemi sayesinde, kurumsal ya da ekonomik işlemlerini kolaylıkla yerine getirmektedir (Yeşil, 2008, ss.106-107; Tarhan, 2011, ss.26-28). E-devlet, bir yandan ekonomik diğer yandan yurttaş temelli bir iletişim projesi olarak sunulmaktadır. Yani e-devlet, iş dünyası, kurumsal dizge, vatandaş ve bunlar arasında bir odaklanma olarak tasarlanmıştır (Tarhan, 2011, s.35).

Sonuç Ve Değerlendirme

Teknolojiye bağlı olarak değişim geçiren tüm toplumsal süreçler, tarihin her aşamasında ekonomiyi ve yönetimi derinden etkilemiştir. Endüstriyel devrim ve bilgi toplumu, teknolojiye bağlı gelişmelerin ürünleridir. Teknoloji, mekânın aşılmasına yönelik etkisiyle, yönetim alanından hukuki yapılanmalara kadar, uluslararası ilişkileri yönlendirme gücüne sahip olmuştur. 1980 sonrası teknolojik faaliyetlerin, yönetimi ve ekonomiyi etkileşime zorladığı ve her iki yapıyı karşılıklılık temelinde dönüştürdüğü görülmüştür.

E-devlet, bir teknoloji ürünü şeklinde ortaya çıkararak, öncelikle yönetim alanında etkileşimci ve katılımcı bir değişime yön vermiş, yeni yönetim anlayışı çerçevesinde bürokratik yapılanmanın esnekliğine olanak sağlamıştır.

Yerel düşüncelerin öne çıktığı ve uluslararası etkileşimlerin yoğunlaştığı 1980 sonrası dönemde e-devlet, piyasa ile bürokrasi arasında ortaya çıkan yönetişime olanak sağlamaktadır. E-devletin kurucu unsur olduğu, piyasa merkezli yeni ekonomi ile yeni sağ anlayışını temsil eden esnek yönetim, karşılıklılık çerçevesinde etkileşim içindedir. Ağ yönetimi ile desteklenen ve bilgi akışında hızlılığın arttığı, yeni küreselleşme şeklinde de değerlendirilen enformasyonel topluma uyum süreci, geleneksel bürokrasiyi aşındırmaktadır. E-devlet, sözü edilen uyum sürecinin gereksinimi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bilişim teknolojilerinin etkisiyle ortaya çıkan enformasyonel sistem, bireylerin toplumsal kurum ve kuruluşlar çerçevesinde yaşamlarını etki altına almaktadır. Tekniğe bağlı olarak değişen toplumsal yapılar, ekonomi ve yönetim gibi sistemlerin işleyişlerinde kırılmalara neden olmuştur. Bu sürecin 'tekno-mantık' şeklinde adlandırılması mümkündür. İşleyiş, doğrudan teknolojinin etkisine maruz kalmaktadır. Bilgi işlem ve ona bağlı olarak iletişim, teknolojinin yoğun etkisinde gerçekleşmektedir. İletişim odaklı bir gelişim ve yapılanma olarak e-devlet, bireylerin ve sistemin enformasyon süreçlerini buluşturmaktadır. E-devlet, bilgi işlem yapılanması şeklinde de görülebilir.

E-devlet, bireylerin kamu ile ilişkisini de derinden etkilemiştir. Bilgi edinmeyi kolaylaştıran, bürokratik yapının aradan kalkmasına ve zaman tasarrufuna imkân sağlayan e-devlet, bireyci bir vatandaş kavramı yaratmaktadır. Böylelikle, süregelen bürokrasi, birey ile devlet arasında engel olmaktan çıkmıştır. Aksine bürokrasi, devletle birey (bireyin müşteri olarak algılanması) arasında etkileşimi kolaylaştırıcı yeni bir role bürünmüştür. Bu değişim, 1980 sonrası neoliberal yaklaşımlarla uyumlu bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Netice itibariyle e-devlet; bir yandan yönetimin modern değerlerini aşındırıp bürokratik yapılanmayı esnekliğe zorlarken, diğer yandan ekonomiden sosyal alana kadar katılımcı, iletişime dayalı ve etkileşimci bir dönemin aygıtı haline gelmiştir. E-devletin felsefesi, yönetişime dayalı bir yönetim anlayışı şeklinde temellenmiştir. İletişime dayalı bu felsefe, kamu ile özel alan arasında etkileşimi sağlamayı amaçlayarak, bireylerin katılımcı olmalarına yönelik imkânlar sunmaktadır. Demokrasinin değerleri arasında yer alan bilgi edinme, bireysel katılımı artırma ve paylaşımcılık gibi evrensel değerlerin de pekişmesini sağlamaktadır.

E-devlet, küresel siyasetin önemli argümanları arasında yer almaktadır. Devletlerarası ilişkilerde artan etkileşim, her bir ülkenin bürokratik yapılanmasında esnekliği öne çıkarmaktadır. E-devletlerarası yaklaşıma göre ise bilgiye ulaşmadaki hızlilik ve bilgiyi kullanma gücü, küresel ekonomi ve yönetim bağlamında faydacı bir tutum olarak önemli görülmektedir. E-devletin felsefesi, uluslararası düzeyde değişim geçiren ekonomiyi ve yönetimi faydacı bir etkiye yönlendiren, iletişime bağlı kurucu bir güce sahip olmasından doğmaktadır.

Kaynakça

- Adıgüzel, M. (2011). *Teknolojinin küreselleşmesi*. Ankara: Nobel yayınları.
- Aksoy, Ş. (2007). *Türkiye’de kamu yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın.
- Aktan, C.C.ve Vural, İ.Y. (2006). *Çokuluslu şirketler –global sermaye ve global yatırımlar*. İstanbul: Çizgi Yayın.
- Aktel, M.(2003). *Küreselleşme ve Türk kamu yönetimi*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Aron, R.(2007). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (K. Alemdar. Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Arthur, B. (2011). *Teknolojinin doğası, nedir ve nasıl evrilir*. (İ. Çetin. Çev.). İstanbul: Optimist Yayınları.
- Aslan, O. E.(2012). *Devlet bürokrasi ve kamu personel rejimi*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Aydemir, C.(2005). “Elektronik Ticaret”. (Ed), TARCAN, A. *İnternet ve toplum*. Ankara: Anı Yayınları, s.146-160.
- Barnet, R. J. ve Cavanagh, J. (1995). *Küresel düşler –imparator şirketler ve yenedünya düzeni*. (G.Şen. Çev.) İstanbul: Sabah Kitapları.
- Barutçugil, İ. (2002). *Bilgi yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayın.
- Barry, N.P. (2012). *Modern siyaset teorisi*, (M. Erdoğan ve Y. Şahin. Çev.) İstanbul: Liberte.
- Basalla, G.(2013). *Teknolojini evrimi*. (C. Soydemir. Çev.) Ankara: Doğubatı.
- Bauman, Z. (2013). *Postmodernizm ve hoşnutsuzlukları*. (İ. Türkmen. Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Beer, M.(2012). *Sosyalizmin ve sosyal mücadelenin genel tarihi*. (G. Üstün. Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Best, S.ve KELLNER, D. (2011) *Post modern teori*. (M. Küçük. Çev) İstanbul: Ayrıntı.
- Betz, F. (2010). *Teknolojik yenilik yönetimi –değişimle gelen rekabet avantajı*. (P. Güran. Çev) Ankara: TÜBİTAK.
- Bilgiç, V. K. (2009). *Değişik yönleriyle yerelleşme, Türkiye’de yerelleşme sorunları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Brzezinski, Z. (2012). *Stratejik vizyon –Amerika ve küresel güç buhranı*. (S. Yalçın ve A. Orhan. Çev) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Braudel, F. (2014). *Uygarlıkların grameri*. (M. A. Kılıçbay. Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

- Boratav, K. (2012). *Türkiye iktisat tarihi*. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Bozkır, A.S. (2016). “*Sosyal Politika Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’de Sosyal Politika*”, (Ed), Tokyol, A. Ve Alper, Y. *Sosyal Politika*. Bursa: Dora Yayınları, s. 1-26.
- Can, E. (2013). *Bölgesel kalkınmada kalkınma ajanslarının rolü, İzmir kalkınma ajansı örneği*. İzmir: Altın Nokta Yayın.
- Canatan, B. (2001). *Yerellik ilkesi*, Ankara: Galeri Kültür Yayınları.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür –ikinci cilt: kimliğin gücü*. (E. Kılıç. Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cordonneur, L. (2014). *Garibanlara merhamet yok*. (L. Şimşek. Çev) İstanbul: İletişim.
- Çevik, H.H. (2012). *Kamu yönetimi –kavramlar, sorunlar, tartışmalar*. Ankara: Seçkin Yayın.
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (2013). *Felsefe nedir?* (T. Ilgaz. Çev.) Ankara: YKY Yayıncılık.
- Dura C.ve Atik, (2002). *Bilgi toplumu, bilgi ekonomisi ve Türkiye*. İstanbul: Literatür.
- Durmuş, S. Ve Çağıltay, K. (2012). “*Kamu kurumu web siteleri ve kullanılabilirlik*”.(Ed), SOBACI, M.Z. ve YILDIZ, M. *E-devlet –Kamu yönetimi ve teknoloji ilişkisinde güncel gelişmeler*. Ankara: Nobel. 293-323.
- Duverger, M. (2000). *Siyasal rejimler*. (T. Tunçdoğan. Çev.) Ankara: Sosyal Yayınlar.
- Duverger, M. (2007). *Siyaset sosyolojisi*. (Ş.Tekeli. Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Dworkin, R. (2006). *Liberalizm*. A. Bertin. vd., *Liberaller ve Cemaatçiler*. (Kolektif Çev.) Ankara: Dost Kitabevi, 49-76.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2016). *Ekonomi politikası –teori ve Türkiye uygulaması*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Ellul, J. (2003). *Teknoloji toplumu*. (M. Cetylen. Çev.) İstanbul: Bakış Yayın.
- Erdal, M. (2008). *Teknoloji yönetimi*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Eraydın, A. (2010). *Bölgesel Kalkınmanın Yönetişim Çerçevesinde Kurumlaşması: Kalkınma Ajansları*. B. Akgül ve N. Uzay. (Ed). *Türkiye’de bölgesel kalkınmanın yeni örgütleri –kalkınma ajansları*. Bursa: Ekin Yayın, s.33-53.
- Erdoğan, M. (2006). *Aydınlanma, modernlik ve liberalizm*. İstanbul: Orion.
- Eryılmaz, B. (2013), *Kamu yönetimi- düşünceler, yapılar, fonksiyonlar, politikalar*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Faulkner, N. (2014). *Marksist dünya tarihi*. (T. ÖNCEL. Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Freeman, C. ve Soete, L. (2004). *Yenilik iktisadı*. (E. Türkcan. Çev.) Ankara: TÜBİTAK.
- Gessman, M. (2011). *İnsanın gerçek ihtiyaçları üzerine*. (H. Yaman. Çev.) İstanbul: Avesta.
- Giddens, A. (2000). *Tarihsel materyalizmin çağdaş eleştirisi*. (Ü. Tatlıcan. Çev.) İstanbul: Paradigma.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji –kısa fakat eleştirel bir giriş*. (Ü. Y. Battal. Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Göymen, K. (2010). *Türkiye’de yerel yönetim ve yerel kalkınma*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

- Güran, M.C. (2011). *Kamu Başarısızlıklarının Çözümü Açısından Yeni Kamu İşletmeciliği Anlayışının Değerlendirilmesi*. A. Kesik ve H. Canpolat. (Ed). *Küreselleşme ve Kamu Yönetiminde Dönüşüm*. Ankara: Seçkin Yayın. s.125-138.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı*. (Mustafa Tüzel. Çev.) İstanbul: Kabalcı.
- Harvey, D. (2012b). *Sermaye muamması –kapitalizmin krizleri*. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Sel Yayın.
- Harvey, D. (2012a). *Postmodernliğin durumu*. (S.Savran. Çev.). İstanbul: Metis yayınları.
- Heywood, A. (2011). *Siyasetin temel kavramları*. (H.Özler. Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2015). *Siyaset*. (Kolektif Çev.) Ankara: Adres Yayın.
- Hobsbawm, E. (2012). *Devrim Çağı -1789-1848-* (M.S. Şener. Çev.) Ankara: Dost Kitapevi.
- Jessop, B. (2008). *Devlet teorisi*. (A.Özcan. Çev.) Ankara: Epos.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2016). *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayın Evi.
- Kara, T. (2013). *Sosyal medya endüstrisi*. İstanbul: Beta.
- Kaya, A. (2013). *Yeni dünya düzeni ve sosyal demokrasi*. İstanbul: Kalkedon.
- Keleş, R.ve Mengi, A. (2013). *Avrupa birliğinin bölge politikaları*. İstanbul: Cem Yayın Evi.
- Keleş, R. (2000). *Yerinden yönetim ve siyaset*. İstanbul: Cem Yayın Evi.
- Kırçova, İ. (2003). *E-devlet uygulamaları ve ekonomiye katkıları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları- yayın no, 38.
- Kuran, N. H. (2005). *Türkiye için e-devlet modeli*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Laitman, M. (2013). *Yeni ekonominin yararları*. (BneiBaruch Eğitim Ve Araştırma Enstitüsü. Çev ve Yayınevi.).
- Larmore, C. (2006). *Siyasi Liberalizm Üzerine*.A. Berten .Liberaler ve Cemaatçiler. (Kolektif Çeviri.) Ankara: Dost Kitabevi. s. 121-145.
- Mcneill, W. (2008), *Avrupa tarihinin oluşumu*. (Y. Kaplan. Çev.) İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- Mcquail, D. ve Windahl, S. (1997). *İletişim modelleri*. (K. Yumlu. Çev.) İstanbul: İmge Kitapevi.
- Metin, A. (2012). *Türkiye 'de e-devlet uygulaması ve e-devlet'in bürokrasiye etkisi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dergisi (DÜSBED), Yıl-4, sayı: 7, s.98-108.
- Odabaş, H. (2011). *E-devlet –e-devlet sürecinde elektronik belge yönetimi*. İstanbul: HiperLink Yayınları.
- Oğurlu, Y. (2010). *İdare hukukunda e-devlet dönüşümü ve dijitalleşen kamu hizmeti*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Okutan, C. (2007). *Küreselleşme ve Türkiye*. Ankara: Seçkin Yayın.
- Özsoy, O. (2010). *İnternetin kararttığı hayatlar*. Ankara: Pozitif Yayıncılık.
- Övgün, B. (2013). *Geleneksel Bölgecilikten Yeni Bölgeciliğe*. M.A. Ökmen. vd., (Ed.). *Küreselleşme –yerelleşme sarmalında kalkınma ajansları, -yapılar, sorunlar ve çözüm arayışları*. İstanbul: Orion Yayın. s.43-63.

- Öztekin, A. (2006). *Yönetim bilimi*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Pagden, A. (2010). *Avrupa fikri*. (R. Ögdil ve M. Varlık. Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Phatak, A. V. (1996). *Uluslararası yönetim*. (A. Baransel ve T.Somay. Çev.) İstanbul: Yön Ajans.
- Rijl, K. V. D. (2014). *Küresel rekabetler*. (K. Kurtul. Çev.) İstanbul: İmge Yayın Evi.
- Poloma, M. M. (2011). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (H.Erbaş. Çev.) Ankara: Palme.
- Ponting, C. (2011). *Yeni bir bakış açısıyla dünya tarihi*. (E. B. Özbilen. Çev.) İstanbul: Alfa Tarih.
- Postman, N. (2012). *Televizyon, öldüren eğlence*. (O. Akınhay. Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Popper, K. R. (2015). *Hayat Problem Çözmektir –Bilgi, Tarih Ve Politika Üzerine*. (A. Nalbant. Çev.) İstanbul: YKY.
- Reichenbach, H. (1993). *Bilimsel felsefenin doğuşu*. (C.Yıldırım. Çev.) İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Ritzer G. ve Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (I. E. Howison. Çev.) Ankara: De Ki Yayınları.
- Ritzer, G.(2011). *Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek*. (Ş. S. Kaya. Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Robertson, R. (2011). *Glokalleşme: Zaman-Mekân Ve Homojenlik-Heterojenlik*. A. Topçuoğlu ve Y.Aktay. (Ed). *Postmodernizm ve islam, küreselleşme ve oryantalizm*. İstanbul: Vadi Yayın, s.115-143.
- Russ, J. (2011). *Avrupa düşüncesinin serüveni, Antik çağlardan günümüze batı düşüncesi*. (Ö. Doğan. Çev.). Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- Searle, J. (2004). *Zihin felsefesi*. (M. Macit. Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Schumpeter, J. A. (2010). *Kapitalizm- sosyalizm- demokrasi*. (H. İlhan. Çev.) Ankara: Alter Yayınlar.
- Sobacı, M.Z. (2012). *Kuramsal Bir Bakış*. SOBACI, M.Z. Sobacı. vd., (Ed.) *E-devlet, kamu yönetimi ve teknoloji ilişkisinde güncel gelişmeler*. Ankara: Nobel, s.3-39.
- Sombart, W. (2016). *Aşk, lüks ve kapitalizm*. (N.Aça. Çev.) Ankara: Pharmakon.
- Stirner, M. (2013). *Biricik ve mülkiyeti*. (S. T. Noyan. Çev.) İstanbul: Kaos Yayın.
- Şenatalar, B. (2013). *Sosyal demokrasi ve küreselleşme*. (SODEV). İstanbul: Kalkedon.
- Tarcan, A. (2005). *Dünden bugüne internet üzerine felsefi yaklaşımlar*. A. Tarcan. (Ed) *İnternet ve toplum*. Ankara: Anı yayınları. S. 1-10.
- Tarhan, A. (2011). *Kamu yönetiminde halkla ilişkiler ve e-devlet*. Konya: Palet Yayınları.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak*. (B. Yıldırım ve E. Beydili. Çev.) Ankara: Dipnot.
- Tomlinson, J. (2013). *Küreselleşme ve kültür*. (A. Eker. Çev.) İstanbul:Ayrıntı.
- Touraine, A. (2016). *Modernliğin eleştirisi*. (H. U. Tanrıoer. Çev.) İstanbul: YKY
- Tocqueville, A. (2016). *Amerika'da demokrasi*. (S.S. Özdemir. Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.

- Turanlı R. ve Sarıdoğan, E. (2010). *Bilim –teknoloji –inovasyon temelli ekonomi ve toplum*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No:13, İstanbul.
- Türkcan, E. (2013). *Tarihten teknolojiye*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Türker M. ve Örerler, E. O. (2004). *Türk şirketlerinin küresel şirket haline getirilmesi yolları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın, NO: 2004-60.
- Uçkan, Ö. (2003). *E-devlet e-demokrasi ve Türkiye*. İstanbul: Literatür Yayın.
- Vincent, A. (2006). *Modern politik ideolojiler*. (A. Tüfekçi. Çev.) İstanbul: Paradigma Yayın.
- Wallerstein, I. (2012). *Tarihsel kapitalizm ve kapitalist uygarlık*. (N. Alpay. Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Warburton, N. (2008). *Felsefeye giriş*. (A. Cevizci. Çev.) İstanbul: Paradigma Yayın.
- Wilson, J. Q. (1996). *Bürokrasi –kamu kuruluşları neyi, niçin yaparlar*. (S. Yalçındağ. Vd. Çev.) Ankara: Orta Doğu Amme İdaresi Yayınları.
- Wood, E.M. (2003), *Modernizm, Postmodernizm Ya Da Kapitalizm*. R.W. McChesney. Vd., (Ed). *Kapitalizm ve enformasyon çağı*. (N.S. Çınga, vd. Çev.) Ankara: Epos, s.39-67.
- Yeşil, A. (2008). *E-ticaret- internet ortamında ticaret*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Yıldırım, M. (2011). *E-devlet ve yurttaş odaklı kamu yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın.